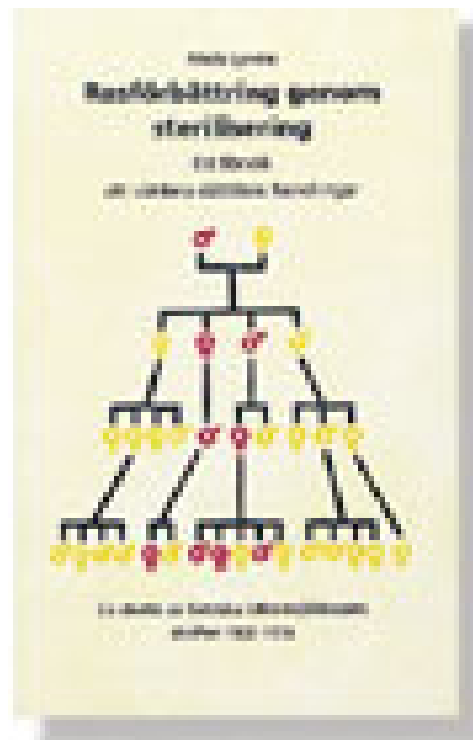
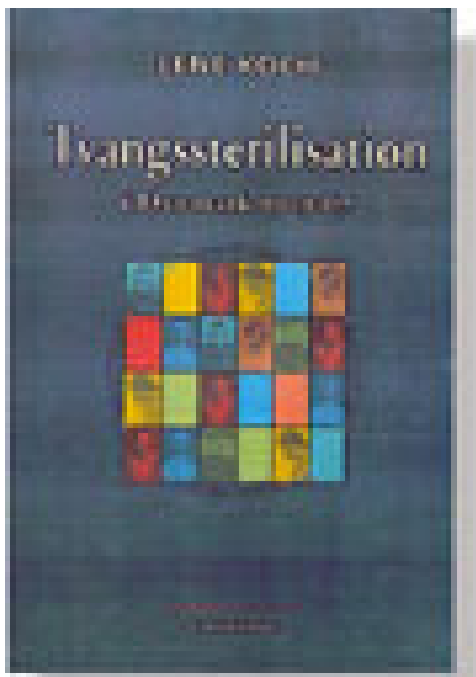

Sterilisering og velferdsstat

BOKOVERSIKT

For få år siden var sterilisering blitt en av de mest anvendte familieplanleggingsmetoder i verden. Utviklingen av ny operativ teknologi gjennom 1970- og 80-årene (laparoskopi, minilaparotomi) dels reflekterte, dels stimulerte etterspørselen etter en enkel, effektiv og rimelig metode.

Operative inngrep på kvinnens eggleder for å hindre ny graviditet ble av pionerene på 1800-tallet først foreslått på protektiv indikasjon, for å beskytte kvinnen mot fremtidig svangerskap og fødsel, der dette kunne koste henne livet. Senere kom den eugeniske indikasjon til. Fra 1907 innførte flere stater i USA en lovgivning, der sterilisering ble et eugenisk virkemiddel. Nazi-Tysklands misbruk både av eugenikkbegrepet og sterilisering er velkjent og grotesk historie, men i 1996 – 98 blusset det opp en diskusjon om også de skandinaviske land hadde brukt sterilisering som eugenisk virkemiddel, og hva omfanget av denne praksis var.

Hvilken betydning hadde rasebiologiske argumenter for fremveksten av de nordiske steriliseringslovene omkring 1930, og var lovene en del av de sosialreformene som pekte frem mot velferdsstaten (1)?

Den danske historiker Lene Koch har disputert på en omfattende studie av rasehygiene (1996) og tvangssterilisering (2000) i Danmark. Hun gikk ikke til arbeidet med helt blanke ark, men hadde, som hun skriver, utgangspunkt i ”mistænksomhedens hermeneutik”. Oppgaven skulle være ”at afsløre eugenikernes falske selvforståelse og erstatte den med en riktigere”. Å studere fortiden gjennom nåtidens briller er en populær idrett, og Lene Koch gjør i et glimrende siste kapittel rede for hvordan hennes syn på den praksis som særlig dominerte i 1930 – 50-årene, ble endret. Hun kom til å se en omsorg som uten tvil var paternalistisk og preget av tvang, mer som et uttrykk for et sosialt ansvarlig, samfunnsmessig helhetssyn enn som uttrykk for misforstått eugenikk og et forsøk på å ”rense Danmark”. Det har vært reist innvendinger mot Kochs eugenikkbegrep, et viktig analytisk redskap i arbeidet. Jeg finner det mer påfallende at en stor del av debatten i ettertid har vært preget av en manglende forståelse for hvilke alternativer som var tilgjengelige frem til siste halvdel av 1960-tallet, og hva som krevdes for å anvende dem. De klientene Lene Koch skriver om, levde ikke i et ”prevensjonssupermarked”, og konsekvensene av uønskede og uplanlagte svangerskap var oftest alvorlige, både for mor og barn.

Lene Koch skriver om dem og det samfunn de levde i, på en måte som gjør dette til noe av det beste jeg har lest av skandinavisk sosialhistorie. Både de som ble omfattet av den danske ”åndssvage lov” og de som administrerte den, trer tydelig og levende frem, i teksten og via portrettene. Det er langt tilbake til 1960. Kochs bok var en stor glede å lese. Temaet er viktig, og boken er et godt eksempel på hvordan bildet av et helt samfunn og endringene i det kan tre frem gjennom en spesialstudie som dette. Det danske tidsskriftet Bibliotek for læger brakte i nr. 3/2001, innleggene fra den spennende disputasen.

Diskusjonen i 1997 om praksis og holdninger i det svenske ”folkhemmet”, gjorde at sosialmedisineren Niels Lynøe ville forsøke å vurdere datidens handlinger og synspunkter på sterilisering gjennom en studie av Svenska Läkaresällskapets skrifter i årene 1920 – 74. Dette er en helt annen bok. Den er ikke på langt nær nesten så ”skjønnlitterær” og leservennlig. Gjennom boken trer diskusjonen hos våre svenske kolleger og forbindelsen med tysk førkrigstenkning frem. Lynøe konkluderer med at man ikke kan argumentere for at Svenska Läkaresällskapet var drivkraften i den svenske utviklingen, men det reises spørsmål om man i høy grad godtok de reformene som var politisk initiert uten å sette tilstrekkelig spørsmål ved vitenskapelig holdbarhet. Som en studie, ikke bare om sterilisering og eugenikk, men også om forholdet mellom fag og politikk i bredere forstand, er boken svært interessant.

Begge bøkene fortjener en bredere leserkrets enn de som eksklusivt er interessert i sterilisering. Dette er studier i viktig skandinavisk sosialhistorie.

Per E. Børdahl

vinneklivnikken

Rikshospitalet

LITTERATUR

1. Broberg G, Roll-Hansen N, red. Eugenics and the welfare state. Sterilization policy in Denmark, Sweden, Norway and Finland. East Lansing, MI: Michigan State University Press, 1996.

Publisert: 20. april 2002. Tidsskr Nor Legeforen.

© Tidsskrift for Den norske legeforening 2026. Lastet ned fra tidsskriftet.no 11. juli 2026.